

2. Forbemelte borgemestre och mienige borgerskab skal och hermed indtil videre anordning fuldmacht hafve med voris byfoged same steds self at lade paagribe de landkiøbere och forprangere, som der same sted brugge nogen handel och kiøbmandskab och kand betredis paa toe mile vegs ner omkring forbemelte deris bye udi forbemelte tvende herreder, och hvis vare, som saa hoes dennom findis, som forbrut vare at lade annamme och optage til os och byen, hvoraf dog byen icke miere skal tilkomme paa videre beskieden end den femte part och for den øfrige part aarligen [af byfogden]¹ giøris os goede² rede och regnskab, och derforuden skulle de gifve voris befalingsmand same steds til kiende, hvem saaledis ertappis, at hand dennom efter voris udgangen forordning³ kand lade tiltale och stande til rette.

¹ Således A.

³ Frdg. 1590 20. avg. § 3.

² A forbig.: goede.

611.

1621¹ . . . (Hafniæ.) *Frđg. om tugt- og börnehuset i København, hvorefter rentemester Kristoffer Urne skal lade forholde der.*

R: Sæll. reg. 17, 201—7.

Trykt herefter hos O. Nielsen: *Københavns diplomatar. 2, 655—62.*

1. Forbemelte vor rentemester skal hver dag eller hver anden dag i det ringeste besøge samme vort tucthus och tilholde enhver i sin sted efterskrefne voris forordning udi alle sine ord, puncter och artickeler uden nogen undskyldning at efterkomme.

2. Fogden Christen Jensøn eller hvem i hans sted kommendis vorder, skal vere tro och flittig och aarlig och sildig med tilsuun ufortreden sielf morgen och aften och ellers om dagen alle gaarder, hemmeligheder, arbeide och

¹ Dagen er ikke anført i R; forordningen er indført sidst under år 1621 blandt andre tekster, som

skulde have været indført tidligere.

paa huset tage vare, med hvilke skal flittig act och opsiun vere.

9. Presten skal al tid vere der inde til stede, ingen med sit lefnet eller omgiengelse forarge, dend ene med den anden formane til gudsfryct, fromhed, flittighed och troskab.

Hand skal hver søndag 7 slet predicke i børnehuset och ved ni slet i tuchthuset, om onsdagen och løfverdagen undervise enhver i deris børnelerdom den ene efter den anden, dog at de fra deris arbeide icke ofver en half time eller der omtrent opholdis. De andre dage om ugen skal hand och undervise da en, da en anden af børnene udi skrifven, lesen och gemen regnen i lige maader paa en half timis tid, och kand hand tage en eller toe til hielp af de, der inde ere, som kand lese och skrifve, och paa det det mindste, mueligt er, dermed udi deris arbeide forsømmis, da skal hand paa de tider, de efter aftens- och middagsmaaltid ere ledige, dennom mest undervise, dog at de dermed icke opholdis, at de hafver jo nochsom rom och tid at gaa och røre sig udi. Och skal hver parti af børnene hafve deris visse halfve timer, paa det mesterne (om saa var, icke tid noch blef efter middag och aftensmaaltid), sig kunde vide derefter at rette, och skal hand ingen maa uden sin visse tid til sig fordre, med mindre hand derpaa hafver ser befalning. Och er nok, at pigebørnene, saa och de drengbørn, som tungt nemme hafver, lerer deris børnelerdom och alleniste i trøkte bøger at laese och inted videre; kvinderne och karle, som gamle ere och i tuchthuset indsettis, dennom skal presten saa vel undervise i deris børnelerdom som børnene.

10. Børnene skulle tilholdis, at de icke predicken eller saadanne deris timer forsømmer, der nest och at de deris sedvaanlige bøner och sange aften och morgen til och fra bords holder, och skal da presten och fogeden,

sengekammer, siugestufver, køkken och andre lossementer ofverse, at det gaaer skickelig til och de holdis dagligen rene och feigede, at der røgis i kammersene, och at tag, dørre, laase och vinduer ved mact ere, der nest och at i siugestufverne er dend tilbørlig røgt, spisen och varetegt och de, til pas ere, kledis, spisis och arbeide, som anordnit er eller vorder.

3. Hand skal hafve tilsium med alle och hver, som i samme tuct- eller børnehus hafver at bestille, høig och laug, ingen undtagen, at enhver i rette tide sig indstiller och flittig er, som det sig bør.

4. Portene skal hand holde vel bevarede och al tid tillucte, saa de icke lenger aaben staaer, end nogen gemmel dennom gaaer, och sielf hafve nøglen, saa ingen udkommer, saa fremt hand det icke sielf vil svare, saa och at inted afspundet eller udspundet, ei heller mad, øl, berme, aske, kul, kiøckenfit udberis, meden at saadant forbrugis efter anordning børnehuset til beste.

5. Hand skal ingen i tuchthuset inklade det at bese, med mindre hand derpaa fanger sedel fra vor rentemester eller hvo efter hannom kommendis vorder, som paa tugthuset hafver opsigt.

6. Hand skal hafve rigtig mandtal och fortegnelse paa alt hvis folk, som til husits tieniste underholdis, och det vor rentemester ofverlefvare och sielf inted enten med casseren eller antagen forandre uden med vor rentemesters vidskab, med mindre hand derpaa hafver serdelis befalning.

7. Endog Carl Tiesen hafver befalning verkit der udi inden at skaffe i en goed ordning, saa maa hand dog ingenlunde nogen udtage och den til nogen anden mester udenfor sette uden synderlig befalning.

8. Fogden skal hverken sielf holde nogen til sig, som icke bør at verre i tuchthuset, icke heller tilstede børnehuskvinden nogen at indtage uden de kvindfolk,

lefterer saa vel belagende spind som alt andet, hvis i tugthuset giøris, inted undertagen, och hver uge leftere vor rentemestere fortegnelse der paa, at der af kand erfaris, om arbeidet drifvis, som det sig bør.

14. Samme skrifver skal och staa for udspisningen och giøre regnskab derfor efter dend anordning, der paa giort er, dog hvis fersk kiød och dobbelt øl dennum sedvanlige jul, paaske, pindzdag och Mickelsaften hid indtil och ellers bevilget er, skal efter, som de ere flere eller fere, och herefter dennom følge. Ald proviant skal, saa vit ske kand, for middagen och tiligen i tuchthuset hentis och indføris, och skal fogeden ald indtegt och udgift med skrifveren underskrive.

15. Skal och skrifveren hafve en kioldersvend under sig, hvilken skal bere ind til børnene, hvis øl och brød de skal hafve, och enhver sin rettighed forskaffe.

16. Fogeden skal hafve en portener och toe plidsfolk eller fanger, hvilke med kockedrengen skal oppebere drengbørnene och de folk, i tuchthuset er satte, deris mad, saa och hvis torf, ved och spaaner paa kammerserne och i stufverne giøris fornøden. Det saa vel som garden och gemackerne at holde rene skal porteneren med de toe plidsfolk forrette; dog i pigebørnhuset skal de kvinder, som paa dennom varer, alt saadant giøre, saa ingen, som i tuchthuset arbejder, nogen saadan gierning tager sig til. Icke skal kocken heller hafve nogen af børnene hoes sig i stegerset.

17. Pigebørnehuset saa vel som de andre huse hver for sig sielf skal al tid vere luchte, uden naer noget saadant indberis.

18. Ingen, som i tuchthuset tiener, undtagen fogden och mesterne skal maa vere gift, icke heller ligge uden huset om natten eller sildig om aftenen deris gang ud och ind hafve.

under tiden den ene, under tiden den anden, verre til stede det meste, mueligt er.

11. Badskeren skal hver morgen 6 slet besøge husit, saa och ellers, naer fornøden giøris, och de siuge curere efter, som hannom befalis af medico, som paa tuchthuset er bestillet, hvilken medicus och de siuge skal besøge och al ting anordne, som fornøden giøris, saa och achte deris spise, at dennom dend gifvis, enhver tiener. De sunde skal badskerer efter medici anordning och lade deris varetegt vederfare med klippen, laden, toen, baden nogle gange om maaneden, och at saadant forrettis, skal fogeden vel gifve agt paa, saa och at icke for mange paa hinanden i it kammer indjagis.

12. Skrifveren skal hafve alt husis boeskab, vefve, redskab och alt inventarium i regnskab, saa vel det gamle som det, nyt tilgiøris, och saa fremt nogit der af forkommer, svare der til.

13. Samme skrifver skal och tage i andtvord hør, hamp, blaar, spunden och uspunden, saa och til vefveren leftere och fra hannom det, vefvit er, anamme, saa vel som til tugthuskvinderne, hvis de spinde, och i lige maade fra dennom anamme; dog skal fogden hafve indseende, at enhver giør sit tal, eller och straffis derforre med afkortning i deris proviant och ellers paa kroppen, saa fremt deris ladhed eller motville saadant foraarsager. Dog naer de straffis med proviantens afkortning, da skal dennom gifvis saa megit, som de til lifsophold behøfver.

Och eftersom hver kvindesperson hid indtil $1\frac{1}{2}$ skolpund hørgarn eller och 2 skolpund blaargarn eller och saa en vis antal faufne spundit hafver, skal saadan tal eller vegt herefter dennom formeris eller formindskis efter, som de smaat eller groft garn hatver at spinde och dermed vide at omgaae. Och skal samme skrifver i dage- och ugetal antegne, hvad enhver lefteris och fra sig igien

kiende, at der paa i tide kand raadis boed, saa fremt hand icke vil straffis, om hand saadant fortier.

21. Mesterne, karle och kvinderne skal vere til stede fra fem til ti formiddag och fra tolf til femb eftermiddag. De fremmede mestere skal fogeden och skrifveren vel omgais med och dennom icke med ord ofverfalde, meden hvis der mangler, gifve vor rentemester til kiende.

22. Hver time nogen mester, mand- eller kvindisperson forsømmer, som de icke hafver forløf til, skal antegnis, och med mindre de med Carl Tidsens certificatz beviser sig at hafve veret siug eller haft anden forhindring, som dennom icke mueligt var at forbigaa, som och skal i certificatzen formeldis, da skal dennom for hver time afkortis sex skilling danske.

23. Skal och hver persons verk ofverses om aftenen och der settis merke hoes; saa fremt de ere til pas och icke befindis om dagen at hafve arbeidet saa megit, som de skelligen kunde, da skulle de strax derfor efter, som deris forsømmelse befindis, straffis, paa det de kand holdis til duelighed och arbeide.

24. Børnene skal hver holdis flittig til sit handverk, indtil de vel och fuldkommeligen udlert hafver; naer saadant sked er, kand dennom gifvis deris ugetal och fremdelis, naer de til alder kommer, udladis af huset och gifvis it aars fri hus, en maanids proviant och en kledning och kappe gemen klede och fremdelis hver uge och maanit at arbeide som andre fremmede, her nu indforskrefvit er. Och skal saadant efter vor handverkmesteris Carl Tisens raad och anordning drifvis, saa vit mueligt er.

25. Børnene skal hafve fire aar til deris lereaar, om de flittig ere, och siden, om de ere kommen til alders, tilstedis at gifte sig med de pigebørn, der inde ere, som och deris handverk udlert hafver, dog saa at mand vis ved, at de icke ere hinanden nermere beslectid, end de

19. Fogden skal hafve flittig indseende, at maden er goed och saaledis fliet, som det sig bør, och i rette tide och til nødtørft, och at de siuge fersk och saadant bekommer, som til dennom er befalet at gifvis. Och efterdi der er sat en vis genant paa hver person och dog somme¹ for deris alders adskillighed behøfver mere, somme mindre, da skal hand hafve indseende, at enhver bekommer deris nøttørft, och saa fremt noget erøfris, at da derfor fremdelis, naer proviant anammis, des mindre af saadanne species och slags anammis, och at for al ting børnene icke nødis at dricke vand eller lide mangel, saa fremt hand icke derfor vil svare och staa til rette. Och skulle de, deris kost i børne- och tukthuset hafver, alle sammen lade sig nøige med det øl, børnene dricker, (dog de siuge hermed icke ment), och skal icke tilstedis noget andet øl at indhentis. Och skal fogeden endelig hafve opseende, at alle bryndene i husene och gaardene luckis al tid i laase strax, efter di ere brugte, paa det børnene icke skal faa tilfeld der af at dricke.

20. Fogden skal al tid holde klart och rigtig mandtal och antegne dag och tid, naer enhver i børne- eller tugthus indkommer, och naer de igien udkommer eller ved døer afgaaer, i lige maader antegne, hvor fra enhver forsendis, deris foreldris nafn, och i synderlighed for hvad aarsag nogen i tugthuset indsettis, och hvor mange aar de der inde ere dømde at verre, om de med dom ere fremsende, och her foruden hver uge lefvere it vist ofverslaug til vor rentemestere paa, hvor mange personer i hver kammer och paa hver handverk underholdis. Saa fremt hand nogen mangel formerker i udspisningen, mesternis uflittighed i drengenis lere eller andet saadant, da skal hand strax gifve Christoffer Urne saadant til

¹ *Teksten:* samme.

at den jo vorder straffit efter, som den er til, och at ingen heller ubilligen straffis, saa fremt fogden sielf icke derfor vil staa til rette. De motvillige kunde och straffis med deris kostis forringning och arbeidis formering, som dennom forleggis, och de, i tuchthuset ere, med deris fengsels forlengelse paa nogle aar; och saa fremt rasphuset blifver brugt, da kunde raspnis motvilge straffis med jern, fengsel, vand och brøed efter, som deris forseelse befindis, om hvilkis arbeide och da videre befaling ske skal. Skal nogen straffis paa kroppen eller med ris, da kand saadant giøris af de, der inde ere, udi fogdens, kvindens [och] mesteris nerverelse [och] opsigt efter, som fremdelis der om kand befalis.

29. For det sidste skal fogden icke allene hafve indseende, som forbemelt er, at børnene och fangerne kledis varme och vel med kleder och skoe, holdis rene i senge, to eller tre i hver, och hver uge faaer deris rene skiorter och lagen, ullen eller linnen efter, som dennom forordnis, saa och hafver deris dyner stoppit med feder eller halm efter, som hannom befalis, saa och i synderlighed om vinteren dobbelte sengekleder, och at paa alle steder røgis dagligen med enebertræ, bær, edicke eller andet, meden och at ellers ofver alt anstillis efter, som børnene och fangerne kand komme til førlighed och fremtarft i deris lere, saa enhver, liden eller stoer, vederfaris och giøre dend del, ret och billigt er.

30. Børne- och tuchthusis spiseordning.

Søndag til middag: flesk, kaal; til aften: kiød, grøed.

Mandag til middag: islandsfisk, kaal; til aften: sild, grøed.

Tisdag til middag: kiød, kaael; til aften: smør och ost, grøed.

Onsdag til middag: bergefisk, kaael; til aften: smør och ost, grøed.

bør at vere, hvorfor och ingen skal indtagis, uden mand ved goed efterretning om deris foreldre, søskinde och andre saadanne deris forvante.

End er de icke saa vit til alder eller i handverket forfremmit, at de kand for mestere betoes, da skulle de enten settis til mestere for svenne, efter at de deris drengear hafver udlert, och saa fremdelis tiene for svenne it aar, fire, femb eller sex efter, som deris duelighed och flid befindis, hvilket efter Carl Tisens anordning ske skal.

En del och naer de deris drengear udlert hafver paa de slette vefve, kand fremdelis udi børnehuset, naer de ere meget unge och hafver got nemme, undervises paa blomverk, kaffa och andet saadant efter Carl Tisens anordning.

26. I lige maade skal och med pigebørnene forholdis, at de hafver efter, som deris alder och flid er, fire, sex eller otte læreaar och siden enten udgiftis med saadan udgift, som om drengbørnene formelt er, eller och settis at tiene hoes handverksfolk, som forarbeider, hvis de kand spinde.

Hvis knipling, smaa traaed, uld och bomuld, spundet och uspundet, der anammis och lefveris, det skal vor handverkskrifver hafve i regenskab; dog skal tuchthuskrifveren saadant af handverkskrifveren anamme och det, der af forarbeidis, hannom igien lefvere och hver uge, som forbemelt er, lefvere vor rentemester rigtig mandtal och specificering paa arbeidet, paa det forfaris kand, om arbeidet med saadan flid drifvis, som det sig bør.

27. Fogden skal derfor hafve indseende, at børnene icke gaaer ørkeløse, bespørge sig om deris flid och ufliden lade straffe, paa det mand kand vide, hvo i fremtiden ugentlig at arbeide kand fortrois.

28. Fogden skal lade holde goed justicie i børnehuset saa vel som i tuchthuset, saa ingen svergen, banden, motvilge eller lathed forbigaaer, hvor ringe den och er,

Torsdag til middag: kiøed, kaael; til aften: sild, grøed.

Frødag til middag: sild, kaal; til aften: smør och ost, grøed.

Løfverdag til middag: islandsfisk, kaal; til aften: smør och ost, grøed.

Och der foruden til maden, naer bergesk, islandsfisk eller salt fisk eller och saltid kiøed eller flesk spises, da skal børnene gifvis tre gange om ugen senp och toe gange edicke.

Til froekost alle verkdagene øl och brøed, varmt eller kalt efter, som aarsens tid, børnens stoerlighed och deris nødtørft udkrefver.

Kand derfore gifvis fire personer denne efterskrefne fetallie om ugen: flesk 1 skolpund, nødekiød $\frac{1}{8}$ del af en fiering, smør 3 skolpund, oste 3 skolpund, sild $\frac{1}{4}$ del af en otting, bergesk och islandsfisk 3 skolpund, gryen 1 otting, brøed 1 fiering, øl $\frac{1}{2}$ tønde, edicke $\frac{1}{2}$ pel af en pot och $\frac{1}{14}$ pel, sennip $\frac{1}{17}$ part af $\frac{1}{2}$ ottingkar.

612.

1596 30. novbr. (Koldinghus.) *Åb. brev om stadfæstelse på Ribe købstads privilegier.*

Fyske reg. 6, 9-10.

Afskrift 1648 efter original udfærdigelse.

613.

1597 21. mars. (Hafniæ.) *Åb. brev om stadfæstelse på Maribo klostres privilegier, således at abbedissen og menige konventssøstre skulle være den gejstlige ordinans undergivne, dog at vi ville have os forbeholdet vor kongelig øvrighed med natteleje der i klostret, når vor vej falder der frem, således som vore forfædre have haft det hertil.*

Smål. reg. 5, 6-7.